

El catolicisme social a Sant Martí de Provençals

El desembre de 1993, en un pròleg a Jordi Figuerola¹, Josep Fontana es queixava que el paper de l'Església dins la societat contemporània era un camp d'estudi poc conreat, i assenyalava un dels grans problemes historiogràfics del segle XIX: explicar la progressiva pèrdua d'influència de l'Església dins la societat urbana. Creiem que una causa important d'aquest procés secularitzador, comú a tot Europa Occidental, és la incapacitat de la institució eclesiàstica per donar resposta als nous reptes plantejats per la industrialització. En lloc de denunciar l'exploatació de milers d'obres i obreres, el clergat es converteix en defensor de l'ordre establert. Per aquesta raó, la major part de la classe treballadora veu en l'Església un enemic i, de tant en tant, esclaten violències anticlericals.² Com reacciona l'Església davant l'allunyament dels treballadors? El nostre propòsit és estudiar com es va dur a terme aquesta reacció, l'anomenat catolicisme social, en un municipi, Sant Martí de Provençals, conegut per la seva industrialització. El nostre estudi, a més d'apropar-nos a l'Església local, ens ha de permetre conèixer millor la societat martinenca del final del segle XIX i començament del XX, o, millor dit, com era percebuda aquesta societat des de la mentalitat defensiva d'una Església enemistada amb la modernitat. Ens ha semblat força interessant veure quina va estar l'acció de l'Església en un dels barris més marginats de Sant Martí, com era el barri de Pekín, un barri que seria completament desconegut si no fos pels testimonis de diferents religiosos. Els seus habitants, el nivell més baix de l'escala social, vivien en barraques de mala mort i es dedicaven sobretot a la pesca. Els religiosos no s'estaven d'expressar el seu horror davant d'una manera de viure que no podien comprendre i que els semblava salvatge.

Un informe sobre l'estat de la parròquia de Sant Martí, a la darrera del segle XVIII, relaciona industrialització, urbanització i descristianització. Segons aquest document, a causa de la proximitat a Barcelona i de l'existència de Prats d'Indianes, al poble habitava "toda especie de gente movediza y ruín, y algunos que ni cumplen con la Comunió Anual". La seva conclusió era que "ni el Pastor conoce las ovejas, ni las ovejas al Pastor, y se vive sin ley"³.

El 1864 ja es manifesta en un document parroquial⁴ la intensa industrialització que vivia un Sant Martí que ja s'havia convertit en un poble "en su mayor parte fabril e industrial". Segons l'ecònom de la parròquia, no es podia donar el nombre exacte de persones que podien combregar a causa del moviment constant d'habitants, tant d'entrada com de sortida. Aquesta població es concentrava en uns quants nuclis poblats, separats uns dels altres per camps de conreu. La llunyania de la parròquia d'aquests nuclis —més de mitja hora caminant— era un motiu constant de queixa, tant per la molèstia que representava per als qui volien anar a missa, com per les dificultats que tenien els capellans per atendre la població. Durant molt de temps, l'església de Sant Martí va ser l'única que hi havia al municipi. A la segona meitat del XIX es van construir la de Sant Martí del Clot i la de Santa Maria del Taulat. Els feligresos d'aquestes parròquies, com les d'altres barris obrers, es comptaven per milers mentre que als barris benestants hi havia una sobreabundància d'edificis religiosos. En un article sobre la setmana tràgica, Gustau Barbat i Jordi Estivill van posar de relleu aquesta localització classista dels edificis religiosos, que ajudava a mostrar l'estreta aliança entre Església i burgesias. Quin tipus de clergat hi havia a Sant Martí? Un opuscle en record de Francisco Rodó (1816-

1902), descriu un capellà molt caritatiu amb els pobres que amb la seva obra marcadament social va estrènyer la unió entre l'església i el poble. Per aquesta raó, va ser "respectat i venerat fins pe'ls que'n temps revolucionaris del 69 al 72 perseguían la Creu i les sotanes i ben alt cridaven que matrian al que posés la má sobre del caritatiu Mossen Francisco"⁶. Però cal tenir en compte que aquesta caritat consistia a socórrer els més desvalguts sense qüestionar l'organització social. A l'Església li calia el suport econòmic dels més poderosos. Si Mossén Rodó hagués estat un partidari dels obrers, les classes benestants no li haurien donat diners per edificar la nova església de Sant Martí i la casa rectoral.

"Este pueblo tan trabajado por los sectarios del error"

En les visites pastorals que va fer el bisbe de Barcelona a les parròquies de Sant Martí de Provençals i de Santa Maria del Taulat⁷, la classe obrera és percebuda com una realitat hostil. Els treballadors i les treballadores són considerats com una mena d'ovelles esgarriades que cal que tornin al corral. Les ideologies de la població són anomenades doctrines extraviadas, i Sant Martí és definit com "este pueblo tan trabajado por los sectarios del error". Davant l'existència de "múltiples centros de propaganda impía", l'Església s'autoatribueix el dret d'exercir una "legítima influència" que no és altra cosa que un monopoli religiós. L'existència d'una escola protestant i una de laica es viu amb preocupació i es fa constar el propòsit d'acabar amb "los gémenes de protestantismo y laicismo que han intentado sembrar la discordia en esta numerosa feligresía".

La major part de la gent és indiferent a la religió, però fa servir la parròquia per a actes puntuals com el baptisme, la primera comunió, el matrimoni o l'enterrament. A la parròquia de Santa

Reglament d'una societat benèfica instal·lada al barri del barri de Pekín. 1909. AMDSM

Maria del Taulat, el 15% dels feligresos mor sense rebre els últims sacraments, només un terç va a missa, "y se puede calcular en menos de tres mil personas los que cumplen el precepto pascual, existiendo en el pueblo bastantes escándalos de públicas mancebías". En la visita pastoral del 1884, el bisbe demana al rector de Santa Maria del Taulat que procuri consolidar el catolicisme i la influència del rector en totes les esferes socials. Per aconseguir aquest objectiu, el rector ha de predicar

l'Evangeli tots els diumenges amb brevetat i senzillesa; visitar les escoles "según es de su derecho", per animar els nens i les nenes a aprendre el catecisme, i procurar que els mestres portin a missa els seus alumnes. El rector també ha de convocar una junta, que presidirà el bisbe, amb els principals propietaris i industrials, per tal de recollir diners per a la construcció d'un temple proporcionat a la vasta feligresia. En la visita del 1894, l'aparició de la Rerum Novarum es tradueix en l'intent d'establir cercles

obriers que han de ser animats per persones "de regular posición" i constituïts per treballadors cristians que s'ocupin de millorar la seva posició social seguint la doctrina de l'Església. Si aquests cercles arriben a ser una realitat —diu el Bisbe—, s'haurà aconseguit un gran bé per al poble, amb un immens benefici per a la religió, la societat i, especialment, per als amos i per als obrers.

El Centre de Nostra Senyora del Carme i Sant Pere Claver

El Centre de Nostra Senyora del Carme i Sant Pere Claver té les seves arrels en un catecisme establert des del 1886 al temple de la Sagrada Família, on van centenars de nens tots els dies festius. Per evitar que aquests nens, poc després de la seva incorporació al treball, s'avergonyissin d'anar-hi i comencessin a freqüentar llocs de "corrupción y envilecimiento" com el ball o el casino revolucionari, es decideix fundar un centre que ofereixi als obrers la possibilitat de "reunirse y recrearse sin mengua de su carácter de cristianos, antes bien declarándose y portándose siempre como tales".

Els socis del centre poden ser de tres tipus: els actius eren tots els obrers que es reunien al local; els directius pertanyien a la Congregació de la Immaculada i formaven la junta directiva; i, finalment, els protectors, eren els que aportaven els recursos econòmics. Als obrers no se'ls demanava res per al sosteniment del centre.

L'objectiu primari del centre és regenerar tota la població obrera de Sant Martí de Provençals per mitjà dels principis del Catolicisme, els únics en els quals es pot fonamentar el seu benestar i, sobretot, la seva felicitat eterna. Des de nens, els obrers havien de ser educats en el temor de Déu i en el respecte als superiors. Una vegada que el nen

Visita de les autoritats al barri de Pekín després d'haver patit els efectes d'un temporal. A. Merletti, 1911. AFC

s'incorporava al treball, se l'havia de protegir contra les males companyies que l'intentarien corrompre. L'home que es pretenia aconseguir no seria "uno de esos monstruos engendrados en los antros del anarquismo", sinó un treballador honrat, un marit fidel, i un pare afectuós.

Una de les funcions del centre consistia a allunyar els obrers de les ideologies revolucionàries. En un cicle de conferències sobre les diverses solucions a la qüestió social, l'anarquisme va ser presentat com la més extrema i absurda. En la darrera conferència, un càtedràtic va defensar que la solució catòlica era l'única que podia portar a terme les legítimes aspiracions de l'obrer.

A més d'aquesta formació contrarevolucionària, s'oferien a l'obrer diversos serveis com una associació de socors mutus, una secció d'estalvi, i una cooperativa de consum. Per passar el temps lliure hi havia un cor per als afeccionats al cant, frontons o jocs de taula. També s'organitzaven vetllades literariomusicals o recreatives, i se celebraven les diferents festes de l'any.

No tothom estava d'acord amb la línia educativa del centre. Un full signat per "varios amantes del Progreso y del Pensamiento libre" manifestava el seu desacord amb la educació que rebien uns nens que podien haver anat a escoles laiques.

El barri de Pekín

El barri de Pequín estava ubicat a la vora del mar, on ara comença la rambla Prim, enmig del Camp de la Bota i el Somorrostro. Rebia aquest nom pels emigrants xinesos que, segons la tradició en van ser els primers pobladors, que van anar desapareixent de mica en mica. Hi vivien unes sis-centes persones en barraques de mala mort que, d'acord amb el testimoni de Mossèn Deix i Serra, canviaven "tot sovint d'aspecte per lo renovament dels trastos de que están edificades"⁹. En paraules d'aquest capellà, la barriada, plena de persianes, estores, llaunes de petroli, fustes i canyes, semblava el "recó més

miserable de la terra" malgrat trobar-se al costat de la ciutat més rica de Catalunya.

La majoria dels veïns es dedicaven a la pesca, un treball "tan incert com aventurat, puix si trauen pesca poden encara portar á la boca quatre mossades de pá, però, si la sort no'ls fa veure, aleshores la necessitat fa lley, obligantlos á viure de coses no propies".

Per als religiosos, la gent del barri eren uns salvatges als quals calia salvar de si mateixos. La terminologia que empraven és ben expressiva: les barraques semblen "caus de feres", i els seus habitants són "els detritus de totes les nacions", pobres ànimes que viuen en les tenebres de la ignorància, gent inculta "que ha experimentado estos últimos años verdaderos principios de regeneración moral".

El vicari de Poblenou, en una exposició de l'estat de la barriada¹⁰, afirma que tothom vivia en "la més repugnant confusió i barreja: les persones d'abdós sexes y els irracionals de tota mena s'apoyaven en miserables i destortalades barraques". La descripció que fa aquest capellà no pot ser més negativa: a la llum del dia es perpetraven fets indecorosos com, per exemple, que nens i nenes no portessin cap roba quan feia calor. A la gent, li mancava "tota afició al treball" i per aquesta raó eren uns éssers "desgraciats, miserables, famelichs i sens altre medi de subsistència que'l furt i la rampinya portats fins a les últimes conseqüències". Per aquests motius, calia que a aquesta gent "la Providencia els envies un protector que'ls tragués de tan lamentable estat". El mes d'abril del 1900, unes senyores van visitar el barri i van decidir portar la religió cristiana a aquella gent "casi salvatge que no tenien cap coneixement de la més lleugera moral". Van començar preguntant a un petit nombre de nois i dones "mitj ferestecs" si

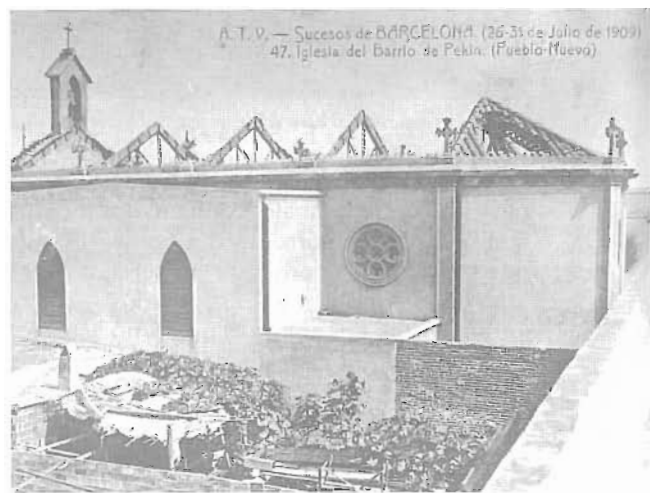
savien llegir, resar, fer la senyal de la creu, etc. La predicació religiosa va anar acompanyada d'ajut material "ja que molts d'aquells miserables vivien mitj despullats i empastifats am la més esgarrifosa brutícia". Cal recordar, com assenyalen Joana Luna i Elisenda Macià¹¹, que la religió proporcionava a les dones un camp d'actuació pública que no era permès en els àmbits polític, social i cultural. La dona, el "sexe piadós", s'ocupava de sostenir les obres de beneficència i caritat. Mossèn Barguñó, nebot del Bisbe Morgades, va fer construir l'Església de la Sagrada Família del Mar, i una escola per a nois i una altra per a noies. Al full dominical de l'Església¹², es reproduïen dos fragments d'un article que defensa la confessionalitat de l'escola, de la qual es fa dependre la mateixa naturalesa d'Espanya argumentant que els mestres cristians van fer l'Imperi alemany, mentre que els mestres "neutres" van desfent França. Per a l'autor, l'escola laica no es pot defensar perquè no respecta la integritat humana.

Per estimular l'assistència a l'escola i a l'església, es premia els assistents amb pantalons, bruses, faldilles, etc. L'autor d'uns Apunts Històrics de la Barriada¹³ confessa sense pudor que les almoines recollides a la secció de beneficència servien per socórrer "als pekinesos en general, i especialment als qu'assistien a les pràctiques dominicals de la Capella". Aquest no era l'únic interès material que els habitants del barri podien tenir per anar a missa, ja que aquests consideraven que l'existència d'un "edifici permanent i de propietat particular" com l'Església podia garantir que les seves barraques no serien destruïdes.

El Cercle Obrer de Pequín pretenia "fomentar la instrucció moral y religiosa entre los vecinos de la barriada y proporcionarles honesta expansión y recreo". Per aconseguir aquest objectiu, el cercle disposava d'escoles diürnes i nocturnes, organitzava activitats recreatives i donava conferències sobre temes religiosos, morals o sociològics. Aquestes conferències es feien una vegada al mes i no podien passar de vint minuts. Tots els socis tenien el deure d'assistir-hi: "concluida la conferencia se pasará lista de ellos"¹⁴.

Conclusions

Durant la Setmana Tràgica, al territori de l'antic municipi de Sant Martí foren incendiats tres dels cinc temples i tres dels quatre convents¹⁵. El Centre de Nostra Senyora del Carme i Sant Pere Claver va ser destruït sense que cap obrer intentés impedir-ho. Segons el rector de Sant Martí del

Església del barri de Pekín cremada durant els fets de la Setmana Tràgica l'any 1909. AHPN

Clot¹⁶, les turbes revolucionàries es van lliurar al robatori i al saqueig del que hi havia al temple i a la casa rectoral. Un altre testimoni¹⁷ afirma que els robatoris a les esglésies no eren

obra del poble revolucionari, sinó de les turbes compostes pels detritus socials. El poble revolucionari, en incendiar les esglésies i els convents, no se n'havia emportat res.

Malgrat la bona consciència dels religiosos, que creien que estaven fent grans serveis als obrers, aquests havien respost violentament. Potser trobaren una clau d'aquest comportament en el complex de superioritat de l'Església a l'hora de tractar els obrers, tan diferent a la seva relació amb la burgesia. A canvi de la beneficència, s'esperava docilitat i submissió. La preocupació pels treballadors obeïa a un afany proselitista. Qualsevol obra social havia de tenir per fonament l'ensenyament religiós perquè "la Doctrina Cristiana es l'única ciència amb la qual podem assolir la vida eterna".

L'Església desenvolupava una funció contrarevolucionària, amb una extrema bel·ligerància contra les ideologies com el socialisme o l'anarquisme. El "imperi de Cristo" havia d'aconseguir que els amos i els obrers no es consideressin adversaris, sinó cooperants. La religió havia de donar consol a l'obrer per ajudar-lo a suportar el seu infortuni.

El 1911, Rovira i Virgili signava l'acta de defunció del catolicisme social, constatant el seu fracàs a tot Europa. Retreia als catòlics socials que no es preocupessin per les injustícies de la societat capitalista, sinó per la descatalogització del proletariat. Segons ell, l'apropament dels catòlics als obrers era insincer i egoista, car utilitzava la justícia social com un simple mitjà per fer tornar els obrers al catolicisme. Dir als treballadors: "Veniu cap a l'Església i obtindreu la millora de la vostra situació" equivalia a dir-los que havien d'ésser catòlics per interessos materials¹⁸.

Francisco Martinez Hoyos

Notes

1 FIGUEROLA I GARRETA, Jordi, *El bisbe Morgades i la formació de l'església catalana contemporània*, pàg. 7-9. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

2 Creiem que aquesta explicació, malgrat ser correcta, no ho explica tot. Per què a la Setmana Tràgica, tal com assenyala Romero Maura a *La Rosa de Fuego*, hi ha violència contra l'Església però no pas contra els patrons?

3 Estado de la Parroquia de S. Martín de Provensals en el año de 1795. Arxiu de la Parròquia de Sant Martí (ASM) dipositat a l'Arxiu del Bisbat de Barcelona.

4 Relación de lo que se pide en la circular inserta en el *Boletín Eclesiástico* del 9 de Abril de 1864. ASM.

5 BARBAT, Gustau; ESTIVILL, Jordi, "L'anticlericalisme en la revolta popular del 1909", pàg. 32, *L'Avenç*, núm. 2, maig 1977.

6 *Biografía de Mossèn Francisco Rodó Sala* per la Junta Executiva de son Homenatge. 1916, Arxiu de Sant Martí de Provençals.

7 Arxiu del Bisbat de Barcelona. Visites pastorals de 1884 (t. 93, f. 10) i 1894 (t. 97, f. 116).

8 Cfr. Centro de Nuestra Señora del Carmen y San Pedro Claver para Obreros. *Reseña Historia y Estado del Personal para el XXV aniversario de su Fundación*. Barcelona, 1916.

9 La barriada de Pekín. *Lo Missatger del Sagrat Cor de Jesús*, gener 1904.

10 Exposició de Jaume Oliveras per proposar a Mossèn Barguñó per un premi destinat a recompensar "fets morals de notable utilitat social". Febrer de 1907. Arxiu de Santa Maria del Taulat, Capella Sagrada Família, barri Pequíu.

(Hi ha un altre lligall, amb la mateixa signatura en què, sobretot, es troben els fulls dominicals de l'Església de la Sagrada Família del Mar). Arxiu del Bisbat de Barcelona.

11 "L'associacionisme femení: catolicisme social, catalanisme i lleure" a: autors diversos, *Més enllà del silenci*, pàg. 227-242. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1988.

12 *Full dominical*, núm. 38 i 39, novembre del 1910.

13 Arxiu de Santa Maria del Taulat, op. cit. És una recopilació dels apunts que van anar sortint en diferents fulls dominicals.

14 *Reglamento del Círculo Obrero de la barriada de Pekín*, 8 de desembre de 1908. És incomplet. Arxiu de Santa Maria del Taulat, op. cit.

15 Dades de ROMERO MAURA, Joaquín. "La rosa de fuego" *El obrerismo barcelonés de 1899 a 1909*, pàg. 516. Alianza Universidad. Madrid, 1989.

16 ROURA, Miguel: *Incendio, destrucción y rehabilitación del templo parroquial y casa rectoral de San Martín de Provensals (Clot)*. Barcelona, 1910.

17 COMAPOSADA, José: *La Revolución de Barcelona*, pàg 15-16. Biblioteca Acción. Barcelona, 1904.

18 ROVIRA I VIRGILI, Antoni: "El fracàs dels cristians socials" 15-VII-1911 i "Els catòlics i els obrers" 23-V-1914 a: ROVIRA I VIRGILI, Notes Obreres, pàg.172-173 i pàg.273-74. Edicions de La Magrana. Barcelona, 1986.